

BITTNER MÓNIKA

Nem kell a halálról írni

Zvonko Karanović: *Mindennapi pusztság*. Forum, Újvidék, 2020

A Forum Könyvkiadó *tranN(S)zakció* sorozatában jelent meg Zvonko Karanović *Mindennapi pusztság* című verseskötete. A szerb költő hat könyvéből válogatott Benedek Miklós, aki 2019-ben Zvonko Karanović verseinek fordításával nyerte el a Babits Mihály műfordítói ösztöndíjat, valamint a 2021-es Bazsalikom Műfordító Díjat.

A gyűjtemény eklektikus volta már csak a válogatás miatt is adott, a műfaji sokszínűség ellenére a kötet mégis egységes. A kapcsolódási pont az utószóban Fenyvesi Ottó által megfogalmazott „reflexiók sorozata arra az időszakra, amelyben élünk adatik”. A korszakunkra adott költői válasszokból aligha meríthetünk vigaszt, a kötetben található kilencvenkét költemény lírai alanyai perifériára szorult (anti)hősök, akik szenvednek és nem akarnak a globális kultúra résztvevői lenni. Nyugtalanító atmoszféra uralkodik a versekben, a szereplők elmékedései néha olyanok, mintha az apokalipszis félkész állapotú forgatókönyvéből idéznének. *A visszhang szobájában* jelenik meg ez a kép: „A külváros áthelyezésével / foglalkoztam, / a csápjaimmal a holdat simogattam, / kerültem az epilepsziás bohócokat / és az áttetsző gyíkokat, / hátrafelé haladtam, kelet felé / néha ugrálva / néha kúszva.” A recenzió címét a kötet egyik sorából kölcsönöztem, amely a második ciklus – meglehetősen markáns üzenetű – nyitóverse, az elemzésem vezérfonalát a happyend-kultúra leírására mint társadalomkritikára fűzöm fel. A fogyasztói társadalom a középszerűek játszótere, nem preferálja a régi, klasszikus értékeket, az emberi élet társadalmilag elfogadott célja az egyre növekvő számú javak és szolgáltatások birtoklása és használata. A *Holdra akasztva* című versben olvas-

hatjuk, hogy „hozzászoktunk ahhoz hogy a dolgokat / vagy túl lassan vagy túl későn kapjuk meg / és ez a sebesség / semmit sem jelent / túl lassan vagy túl későn kapni / de gyorsan elfogyasztani / a tehetség / hátrány a happy end felé”.

Karanović több szempontból is rendkívüli, nemcsak a szövegformai, hanem a versszerkezeti megoldásai is figyelemreméltóak. Témáját nem a világ szépsége adja, sőt, kifejezetten a kiábrándító dolgokat jeleníti meg, bár érdekes módon mégis abban a költeményében tűnik fel a legcsodálatosabb metafora, amit a koszovói háború idején írt: „és te Szerbia / szilvafa alatt alvó szépség / leszegett fővel emlékezz a történelmedre”. A művekben olyan meghökkentő és rendhagyó verstani szerkezeteket találunk, amelyeket nehéz definiálni, Karanović felrúgta a hagyományos verstani struktúrákat, és megalkotott egy eddig nem létező műfajt, amely a verses és prózai forma, a dal, az episztole és a novella egyvelegként írható le. A *Mindennapi pusztság* nem hagyományos poétáknak való vidék, igazság szerint semmi sem áll tőle távolabb, mint a líra konvencionális megközelítése. Ez a gyűjtemény azoknak szól, akik szeretik az intertextuális szövegjátékokat és járatosak a szimbólumok világában. A szerző közvetlen vagy közvetett utalásokkal vezeti az olvasót a beatnemzedék nonkonformista kulturális miliójétől a nem mindennapi prózaverseken át a háborús versekig.

Az *Életünk legszebb évei* címet viselő első ciklus fő motívumai a beatnemzedék és az underground köré épülnek, ebben a szakaszban Karanović többször megidézi Ginsberget. Az amerikai költőt legnyilvánvalóbban az *Üvöltés az álmok önkiszolgálójából* című költeménye jeleníti meg, ami egyértelműen (és többszörösen is) hommage-vers, de az egész cikluson érezhető Ginsberg hatása: mindenből merít, ami csak szembejön vele, bármiből lehet költészet, ami áthalad az emberi elmén. A szakasz legdöbbenetesebb darabja a bevezetésben is említett *Nagy fáradtság* című költemény, amely – csakúgy, mint Ginsberg *Amerika* című alkotása – cinikus hangvételű és vádló politikai állásfoglalás. Ez a kötet egyetlen verse, amelynek szerepel a végén a dátum: 2000 május. Az keltezés feltűntetésének oka, hogy a vers 2000 tavaszán – egy évvel a NATO-bombázás után – nem jelenhetett meg. A költő nyílt véleménynyilvánítása az akkori

helyzetről, amelyet az eredetileg *Szerbia* című versben megfogalmaz, mindenhol be volt tiltva. A műben nem ír halottakról vagy lerombolt helyszínekről, nem jelenik meg sem fizikai sem verbális erőszak, „pusztán” a háború miatt elszalasztott lehetőségeket és egy végletekig kimerült ember könyörtelen kérdéseit olvashatjuk. A ciklusra jellemző sajátosság, a felsorolásszerű helyzetismertetések, az írásjelek és a nagybetűk hiánya ebben a versben még erőteljesebbé teszik a mondanivalót.

A második, *Ketrecek* elnevezésű ciklusban Karanović olyan társadalmat rajzol meg, amelynek hősei egyre távolabb kerülnek a kapitalista értékrendtől. Van, aki nem akar részt venni benne, valamiképpen figyelmen kívül hagyja a valóságot, és valamilyen múltbeli világban él. A lírai helyszíneket azonban bármennyire szürreálisan ábrázolja a költő, mégis beazonosítható a jelenlegi civilizációnk, és ez a felismerés rendkívül nyugtalanító. Ez a neonfényű, kiüresedett disztópikus megapolisz sajnos a mi térségünk, a mi ketrecünk. Látszólag rendezett, mások által boldognak mondott, közös lakóterületen élő emberek összessége vagyunk. Az erkölcs és az együttérzés luxussá váltak, az érzelmek pedig árucikké silányultak. Véleményem szerint még senki sem ragadta meg ilyen kíméletlenül a valóságot, amiben élünk, egyetlen kifejezéssel: happyend-kultúra.

Eláraszt bennünket a nehézségekről tudomást sem vevő, sikerorientált, kritikátlan derűlátás. Ami nem öl meg, megerősít. Minden okkal történik. Minden fejben dől el. A felénk áradó, ellentmondást nem tűrő életigenlésbe fogunk belefulladás. Karanović alakjai ezt az emberi természetet meghazudtoló, „csakazértis” boldogságot utasítják el, és egyfajta belső emigrációba vonulnak. Az *Átalakulás* hőse beismeri, hogy: „Haraggal telve bosszút forral azok ellen, akik a hetilapok ragyogó homlokzata mögül leskelődtek. / Akik a napilapok ragadós szürkeségében éltek. / Akik a weboldalak virtuális sűrűjében rejtőzködtek.” Műfajilag egyébként meghatározhatatlanok a második ciklus írásai, a prózaversek meglehetősen széles határain is túllépnek, de ez a típusú határsértés ugyancsak inspiráló. Ha mindenképpen definiálni akarnánk a műfajt, akkor nevezhetjük az alkotásokat szituációtöredékeknek. Ezekben a jól követhető narratív történetekben az a közös, hogy (többnyire magányos) hősei valamiféle

válságba kerültek, és úgy próbálnak meg ebből kikeveredni, hogy nem adják fel a saját elveiket és hűek maradnak önmagukhoz. Szintén az *Átalakulás* című vers szereplője ébred rá, hogy: „Önmagát is meglepte azzal a vágyával, hogy ellenálljon”. Az elképzelés eleve kudarcra van ítélve, a jelenlegi társadalomban vagy az elvek buknak el vagy az egyén. A történeteket Karanović művészeti szimbólumokkal teszi színesebbé és az üres hotelszobába, szemeteskonténerbe, autóba, ágyba, intenzív osztályra, erkélyre vagy az éjszakai utcára belopja a legnagyobb 20. századi ikonokat. Olyan elődök szövegét hozza játékba, mint Rimbaud, Dosztojevszkij, Prévert, Bolaño, Ginsberg, de találkozhatunk filmművészeti utalásokkal, Godard, David Lynch vagy Dušan Makavejev is megjelenik a művekben.

Bevezetés a szépirodalomba ez az intertextuális szöveggyűjtemény, amelyet sajátos és magával ragadó stílusban szervíroz a szerb költő, bámulatos, ahogy a provokáció fogalmát tökéletesen kimerítve teszi fel a kérdést a Prévert-re utaló versben: „Nem érzékeli a szavak jelentéktelenségét?” Karanović a végletekig ironikus, nem kímél senkit ebben az egzisztencialista pokolban, még önmagát sem. „Az embernek tennie kell azért, hogy komolyan vegyék!” A posztmodern kelgyő enfarkába harap. A harmadik, *Aranykor* ciklusban találjuk a legkonkrétabb utalásokat a jelenkor társadalmi és művészeti mozzanataira. Az elnevezés, ami olyan korszakot jelöl, amikor a társadalom virágzik és összhangban van minden-
nel, számos kérdést vet fel. Most lennének abban az időszakban, amikor a kultúra és művészet a csúcson van? Aligha. Újabb fricska az olvasónak.

Az *Aranykor* szereplői hétköznapi emberek, akik a társas kapcsolatok kiüresedésétől szenvednek, és nem tudnak (vagy nem akarnak) alkalmazkodni ehhez a világhoz. A mindennapokban szembesülnek a társadalom igényeivel, tudják, hogy milyennek kellene lenniük ahhoz, hogy beálljanak a sorba, de nem tesznek eleget ezeknek az elvárásoknak. A terv és valóság közötti szakadék klasszikus frusztrált állapota ez. A tömegkultúra globális univerzumában elég nehéz megőrizni az identitásunkat, kiváltképpen akkor, ha nem illeszkedünk az aktuális kritériumokhoz. Lehetünk egyéniségek, de a jelenlegi kíváncsi, hogy az előírásoknak megfelelően legyünk egyéniségek. Csomagolva, sorba rakva, megszámlolva.

Vallomások, paradoxonok, ismétlődő szimbólumok, furcsa helyzetek jellemzik ezt a melankolikus világot, melyben a történetek (vagy történések) szinte lényegtelené válnak, a versek a szereplők belső világát mutatják meg.

A helyszínek nem a ténylegesen létező, közönybe fulladó emberek nyomorát akarják megmutatni, hanem az egyetemes nihilt. A történet helyett csak az idő ragadható meg, de az sem múlásában, hanem egy jövőtlen statikusságba ragadva. „A pokol lent van, és mindenki ott van.” A verssorok szándékosan széttöredeztettek, mozaikszerűek, visszatérő megoldások a szavak és szótagok ismétlése.

A ciklus másik fajsúlyos témáját a háborús versek adják, melyekben Karanović dízstelen költői képekkel mutatja be a valóságot. A precíz helyzet-ábrázolás mentes minden szentimentális sallangtól, ezzel olyan érzelmi többletet hordoznak magukban, hogy szükségtelenné teszik bizonyos dolgok kimondását. Metaforamentes, egyenes beszéd jellemzi az alkotásokat, a versek címe is puritán, lényegre törő: a *Háború volt* vagy a *géppuska, géppuska, géppuska*. A sorok közötti zaklatott távolság a hiányt, a semmit, a háborús sebeket jeleníti meg.

Lázár Tibor illusztrációi értőn közvetítik Karanović világát. Melankolikus, meghökkentő vagy éppen humoros, a fogyasztói társadalmat bíráló pop-art hatású alkotásokat fedezhetünk fel a versek között. A monokróm megjelenés jól illeszkedik az atmoszférához, ráerősít a monotóniára, és kölcsönöz a tartalomnak valamiféle időtlenséget.

Állandóság, körforgás és visszatérés a legfontosabb motívumai Zvonko Karanović költészetének. A változás és megváltás egy folyamatosan jelenlevő illúzió marad, a valahova tartó, de sehová sem megérkező lírai alanyok Tarr Béla szereplőire emlékeztetnek. Az ikonikus filmrendező egyik sokat idézett gondolata belesimul a szerb költő univerzumába: „Gyűlölöm a történeteket, a történetek ugyanis elhitetik az emberekkel, hogy történt valami.” A *Mindennapi pusztaságot* olvasva nyilvánvalóvá válik, hogy itt „valójában semmi sem történik”.